

THE ROMANIAN BOHEMIAN LITERATURE. BUCHAREST

Lidia Claudia Fodor

PhD Student, Technical University of Cluj-Napoca – Baia Mare Northern University Center

Abstract: Based on the Parisian model, the Romanian bohemian lifestyle shyly appears through the young writers who studied in Paris. But the bohemian actions are unsuccessful for a long time, then they become stronger thanks to Eminescu, and they strengthen thanks to the symbolists. In the end, the phenomenon can be structured in stages. Thus, the first stage lasts until the First World War, the second one matches the interwar period, and the last one lasts until after the seventies, when the places where the bohemians used to gather together are closed one by one and the intellectuals' persecution starts.

One of the main bohemian hearts is Bucharest, the city that gathers together several generations of writers, painters or other artists, who are grouped according to their occupation and maybe their celebrity. Furthermore, the pubs are increasingly diverse. During the interwar period, they used to meet at Capșa, Café de la Paix, Corso. The end of war has a strong influence on the bohemians' life. They try to recreate the former atmosphere through their more and more frequent meetings at the Athénée Palace, the Athenaeum Bar or the University's Restaurant. The well known coffeehouses at that time Albina and Nestor Turn can also be added to the list.

Keywords: literary bohemians, Bucharest, interwar bohemian lifestyle, post-war bohemian lifestyle, Albina

Păstrând ca și model boema pariziană, spațiul românesc amestecă într-un tot unitar atât trăirile profunde, spiritul novator, reușita, entuziasmul creației și bucuria de a trăi, cât și ratarea, mizeria, eșecul, fronda social-politică sau superficialitatea gestului artistic specifice romantismului european francez din secolul al XIX-lea. Momentul este important mai ales prin funcția sa constructivă, prin faptul că reușește să surprindă un adevărat transfer artistic între pictură, muzică și poezie, să înglobeze toate direcțiile noi din pictura postimpresionistă sau poezia postromantică din Europa. Astfel, comportamentul scriitorilor și artiștilor de la Paris este bine învățat de tinerii români plecați la studii (Ion Pillat, Ovid Densusianu, E. Lovinescu, Ion Minulescu, Horia Furtună și alții) care reușesc să-l infiltreze treptat în peisajul cultural bucureștean, născându-se starea de boemă. Dar nu aceasta va reprezenta adevărata boemă, deoarece acești artiști aveau tot confortul zilnic, aveau case, familii, amante, și studii în Franța. Ei erau doar scriitorii care se adunau la cafenelele Fialkowski, Kubler, Singapore sau la Imperial.

Din păcate la noi nu a existat niciodată o tradiție a boemei, așadar tipul boemului e destul de nou. La noi primii scriitori erau oameni cu stare materială stabilă, fiind descendenți ai unor boieri cu proprietăți. Din rândul pașoptiștilor se remarcă câteva nume înclinate spre aventură,

mai ales că o parte dintre aceștia au făcut boemă în timpul studiilor din străinătate, dar nu sunt boemi în adevăratul sens al cuvântului. Așa sunt Anton Pann sau Nicolae Filimon. Nici dintre cei de la Junimea nu se remarcă un boem veritabil, pentru că mulți din cei care făceau parte din acea societate aveau stare materială stabilă și funcții politice, ducând chiar și în momentele de declin maxim o viață decentă. Abia din vremea lui Eminescu se poate vorbi despre o boemă ce se aseamănă tot mai mult cu cea europeană, astfel poetul poate fi numit în rândul boemilor români, un boem ce amintește de goliarii care în secolul al XIII-lea îi ironizau pe clerici și cântau vinul și iubirea. Referitor la simboțiști, ei nu vor trăi atât de mult boema, cât o preaslăvesc în versuri. Pot fi amintite nume precum Macedonski, Minulescu sau Bacovia; dacă primul trăia de multe ori din împrumuturi, nu se sfia să se mândrească cu un arbore genealogic aristocratic, întreținând un salon literar, Minulescu „își juca boema ca pe un rol scris anume pentru el, iar Bacovia era un boem în sensul că ironiza cupeurile cu «burgheze colorate»”¹.

Urmărind istoria boemei românești, se pot trasa câteva perioade ce diferențiază substanțial fenomenul și corespunde etapelor principale ale sale: apariția, dezvoltarea și declinul lui. Astfel, prima etapă durează până la Primul Război mondial, cea de-a doua se încadrează în perioada interbelică, în timp ce ultima alunecă până după anii șaptezeci, când se închid treptat locurile în care boemii se adunau și începe prigoana intelectualilor.

Apărută ca reacție nonconformistă la obișnuit, banalitate sau canoane și legi extrem de dure, boema aduce în peisaj artiști caracterizați singuratici, afirmați de multe ori în cafenelele vremii. În ceea ce privește boema românească, referirile sunt prezente la noi încă din 1860 de către Pantazi Ghica, cel care scrie pentru prima dată o carte despre acest fenomen, **Un boem român** (Tipografia Jurnalului Național, București), dar punctul maxim al ei are loc mai târziu, odată cu apariția în literatură a curentelor moderne, în special a avangardismului.

În perioada prosperă a boemei, cea interbelică, scriitorii și artiștii, deși nu aveau un cartier sau o stradă exclusiv a lor, la fel ca zona Montmartre din Paris sau anumite străzi din cartierele Chelsea și Hampstead, își aleg ca loc de întâlnire celebrele cafenele bucureștene. Se remarcă numele lui Arthur Enășescu, rămas în amintirea boemei printr-o romanță, dar și Stan Palanca. Tabloul este completat și de cei care trăiesc doar „frânturi de boemă”, soarta nefiind mereu atât de dură. Așa este și Ion Barbu, despre care soția sa mărturisește: „Ducea o viață de boem – cafeneaua literară, șederi la «Café de la Paix», «Corso», aventuri, plimbări lungi pe jos; de multe ori, neavând bani pentru tramvai, se întorcea acasă, în str. Rondă, pe jos, unde îl aștepta o cameră destul de mizeră, fără foc”².

Extrem de interesantă este perioada postbelică. Încheierea războiului și atmosfera ostilă creației adună cu greu spiritele boeme, care reușesc să reziste în fața comunismului și chiar să aducă o ușoară mângâiere celor încercați de regimul comunist ce încerca să controleze manifestările lor din cadrul restaurantelor uniunilor de scriitori și artiști. Este vorba despre o boemă tolerată dar bine controlată prin care autoritățile puteau să cunoască tot ceea ce se întâmplă pe plan politic sau ideatic în mintea fiecărei persoane de acolo. Atrăgând persoane cu diferite statute sociale, boema devine tot mai puternică și, deși suferă intens din cauza sărăciei care se accentuează, reușește să supraviețuiască. Boema se resimte o perioadă, pentru că începând cu anii '60 să-și facă tot mai mult simțită prezența prin numele lui Leonid Dimov, Nichita Stănescu, Florin Pucă, Theodor Păcă, George Mărgărit, George Astaloș, și mulți alții. Următoarele două decenii, '70 și '80, surprind boemii adunați la Restaurantul Uniunii Scriitorilor unde se întâlneau Tudor George, Virgil Mazilescu, Octavia Stoica, Mircea Popa și nu numai,

¹ Emil Manu, **Dimitrie Stelaru**, Ed. Profile Publishing, București, 2003, p. 8

² Gerda Barbilian, **Ion Barbu. Amintiri**, Editura Cartea Românească, București, 1979, p. 74

„toți făcând boemă, fiecare în felul lui, fie refuzând să lucreze într-o întreprindere oarecare, ca orice om obișnuit, fie căutând întruniri bahice ca pretext pentru îndelungi și niciodată liniștite discuții literare”³. Și ce era atunci boema dacă nu un mod de a nu se supune ideologiei vremurilor, de a evada și de a comunica într-o formă personală.

Schimbările nu întârzie să apară, iar căderea comunismului nu trece fără urmări nici în tabăra boemilor. Privind astfel lucrurile, nu rămâne decât o singură întrebare: mai există boemă după instaurarea democrației? Iată două dintre răspunsurile ce vin din partea a doi reprezentanți ai scriitorilor de după '90. Unul dintre aceștia, Ioan Buduca, vorbește despre mai multe tipuri de boemă, astfel că în revista *Luceafărul*⁴ el vorbește despre: boema pre-modernă, boema modernă, boema din comunism, boema post-comunistă, boema viitorului imediat, boema lui Tudor Țopa, boema lui Florin Iaru, boema lui Ioan T. Morar, boema altora, boema din provincie și boema ideală, în total, unsprezece tipuri. Spre deosebire de Buduca, Dan-Silviu Boerescu declară: „Boemă '90? Păi, noi n-avem nici măcar un Drăgănoiu. Generația '90 nu s-a învrednicit cu o veritabilă boemă, deși membrii ei au frecventat cu toții instituțiile de specialitate. Dacă înainte vreme ea ne umplea satisfacător golurile existenței..., în ziua de azi, când vine Anul Nou, și-ți trebuie cel puțin milionul ca să mulțumești pe toată lumea, boema a devenit un lux. Și pe articolele de lux, în plină eră a supremei fiscalități, știm și noi ce accize se pun...”⁵.

Cert este că, trăind sentimentul libertății și încrederii în posibilitatea împlinirii viselor, se încearcă o reconstituire a cercurilor boeme care să confirme și să susțină talentele tinere din orice domeniu al artei, mai ales că mulți păstrează încă gustul discuțiilor prelungite. Dar imaginea boemei rămâne mereu surprinzătoare, constituind pe plan social o experiență dură ce se manifestă cu ostilitate în fața tradițiilor și cu simpatie față de mișcările de avangardă.

Unul dintre centrele principale ale boemei românești este Bucureștiul. Asemeni unui magnet, orașul atrăgea tot mai mulți intelectuali, astfel că publicațiile provincialilor erau repede mediatizate în capitală, cel mai eficient mijloc rămânând radioul. În același timp, lumea scriitorilor este într-o continuă efervescentă, la fel ca și spațiile lor de întâlnire, câteva dintre acestea fiind cafeurile Wilson, Elita și Elysée. Începând cu anul 1948 puterea boemei scade, odată cu devastarea comunistă. Din lumea de atunci au rămas doar amintirile și evocările pentru că în locul vechilor terase și cafenele au apărut, în cel mai bun caz, altele care nu mai poartă amprenta vremurilor.

În jurul anilor '55 - '60 Bucureștiul aduna mai multe generații de scriitori, pictori, sau alți artiști, grupați în funcție de calitatea și poate celebritatea lor. Momentul aduna nume sonore, precum scriitorii Radu Albala, Tașcu Gheorghiu, Horia Lovinescu, Tudor George, Leonid Dimov, Teodor Păcă, pictorii și graficienii Ionel Florescu, Tiberiu Nicorescu, Constantin Piliuta, Benedict Gănescu, Miha Vulcănescu, sculptorii Gh. Apostu, Valentina Boștina, dramaturgul George Astaloș, prozatorul Nicolae Velea, actorii Dorin Dron, Ion Nino Anghel, Ludovic Antal, C. Rautchi, Stefan Mihăilescu-Brăila, gazetarul Igor Grinevici. Lista poate continua cu Fănuș Neagu, Nichita Stănescu, Mircea Albulescu sau Amza Pelea.

Astfel, cei mai temperați se adunau în restaurante și cafenele respectabile, precum Capșa, Atheneu, Lido sau Ambasador, în timp ce aspiranții literelor puteau fi văzuți în localurile mai mici și mai intime: Katanga, Grădinița, Podgoria, barul de la subsolul restaurantului Lido poreclit "Abatajul", restaurantele Cireșica, Bufetul. La bufetul Jerca și Peștera din Piața Rosetti puteau fi deseori întâlniți vechii boemi, cei care și-au pierdut orice speranță de recunoaștere. Nu trebuie

³ Florentin Popescu, *O istorie anecdotică a literaturii române*, vol. I, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, București, 1999, pp. 71-72

⁴ Ioan Buduca, în *Luceafărul*, nr. 30, 28 decembrie 1994

⁵ Dan-Silviu Boerescu, în *Luceafărul*, nr. 30, 28 decembrie 1994

omis nici restaurantul Boema de pe strada C. A. Rosetti, un loc învăluit în liniște deplină, cu mușterii puțini care vorbeau în șoaptă, perfect pentru cei care voiau să-și tragă sufletul sau să-și pună ordine în gânduri.

După 1960 se poate observa o încercare a scriitorilor și artiștilor de a reface atmosfera de odinioară a cafenelelor, însă un spațiu cu adevărat literar nu a mai existat niciodată. Nume precum Athénée Palace, Bufetul Ateneului sau Restaurantul Universității adună deseori la câte-un coniac sau vodcă scriitorii și artiștii vremii: Eugen Jebeleanu, Nicolae Tăutu, Nichita Stănescu, Daniel Turcea, Virgil Mazilescu, Theodor Păcă, Florin Pucă, Tudor George, Nicolae Velea, Pituț, prozatorul Octavian Stoica, arhitectul Ion Crasovski (Crașa), dar și alții. Din rândul localurilor frecventate de lumea bună se număra și restaurantul Dunărea, de lângă Universitate, un loc aerisit și luminat, cu mese acoperite pregătite parcă să-și primească vechii prieteni.

Dintre localurile anilor "1965-1975 se impune Restaurantul Casei Scriitorilor de la Casa Monteoru, care devine gazda cenaclurilor Uniunii Scriitorilor, prezidate de Eugen Barbu și mai târziu Fănuș Neagu, a debuturilor literare în reviste sau volume sau a întâlnirilor restrânse diverse la care participau artiști și oameni de litere. Lista localurilor cu caracter de cafea poate fi completată cu două nume de pe actualul bulevard Magheru, Podgoria și Katanga. Ca și în cazul cafenelelor de altădată și aici circulă o anecdotică bogată, ultimele două rămânând celebre prin farsele lui Nicolae Tăutu.

Un loc aparte îl ocupă și Cofetăria Albina de pe strada Academiei, vizavi de Institutul de Arhitectură, un spațiu cu două intrări, una spre bar, încăpere mai mereu plină, cealaltă spre cofetăria de multe ori goală, ocupată doar de câteva perechi de îndrăgostiți, iar între ele – o ușă ce ducea spre singura toaletă din interior. Era localul cel mai iubit de studenții de la Arhitectură, Teatru și Filologie, unde se regăseau intelectualii vremii: Ana Blandiana, Virgil Mazilescu, Ioan Alexandru, Gheorghe Pituț, Marin Mincu, Adrian Păunescu, Daniel Turcea, George Alboiu, Mihai Moraru, romancierul Petru Popescu, prozatorii Tudor Octavian, Corneliu Merlău, criticii Mircea Iorgulescu, Ioan Adam, Alex Ștefănescu, Laurențiu Ulici Aureliu Goci etc. O prezență aparte era și Birlic și pe care toți îl așteptau cu sufletul la gură numai pentru câteva momente în care îl auzeau vorbind.

La fel ca și la Capșa și aici se dezbătea orice publicație, nefiind uitate nici săptămânalele *România literară*, *Lucafărul* sau *Secolul XX*. În atenția albiștilor erau și evenimentele culturale ale vremii, precum și creațiile tinerilor poeți care erau atent analizate în așa numitele „cenacluri” despre care Theodor Ene vorbește. Apoi, precizează autorul⁶, „întâlnirile s-au mutat aproape numai la mine acasă, mai ales după ce rămăsesem singur. Aici s-a ivit posibilitatea ca toți să-mi poată examina, în voie, desenele, să le comenteze, să le compare și să facă pronosticuri [...]. De la desenele mele, discuția aluneca, firesc spre unul sau altul dintre curentele artistice ale începutului de secol”. Cu timpul discuțiile trec în sfera literară, mai întâi cu recenzii ale unor cărți, apoi cu creații proprii, iar criticile deveneau tot mai intense, provocând și mai mult imaginația celor de față, mai ales în fața unui „martor tăcut, întotdeauna prezent: sticla cu vodcă. Avea rolul de intermediar și de argument în toiul unei discuții în care rămâneai fără replică”.

Cu timpul Albina prinde rădăcini, iar cei care o frecventau devin tot mai fideli, mai ales că pentru ei „nu era un bar, era o insulă în mijlocul unei mări agitate unde puteai veni oricând și te simțai ca acasă. Găseai întotdeauna un loc mai retras, câțiva prieteni, intervenția discretă și înțelegătoare a celor doi barmani și, de multe ori, un ajutor, cât de mic, fie și cu o singură vorbă. Găseai susținere morală”⁷. În plus, Albina reprezenta locul perfect pentru cei veșnic singuri sau

⁶ Theodor Ene, *Albiștii. Boema anilor '60*, Editura CD Press, București, 2010, p. 38-39

⁷ Theodor Ene, *Albiștii. Boema anilor '60*, Editura CD Press, București, 2010, p. 23

pentru cei neîmpliniți, oferindu-le de multe ori liniștea de care aveau atâta nevoie. De multe ori, după lăsarea serii chipuri tăcute și retrase dădeau târcoale meselor pline, așteptând în tăcere cu privirile pierdute să-și ocupe locul atât de râvnit.

În această perioadă sunt frecventate de scriitori și artiști Cofetăria Nestor, celebră prin prăjiturile sale, dar și prin cafeaua la filtru sau ness; clădirea este distrusă la cutremurul din 1977, locul său fiind luat de Hotelul București, Cina, însă acestea nu aveau caracter cu adevărat literar. Se impun însă alte două localuri, Podgoria de pe bulevardul Magheru și Katanga (la intersecția străzilor Boteanu și Magheru) în care se adunau scriitorii, criticii literari și ziariștii din București.

După 1970 punctul de atracție devine Cofetăria Turn (la parterul blocului cu același nume), unde puteau fi văzuți Petre Țuțea, regizorul Jean Georgescu, actorul Dorin Dron, pictorul Nicolae Georgescu, dar și alți ziariști și reporteri. Treptat și acest local își schimbă profilul, dispare cafeaua filtru accesibilă clientelei intelectuale și se transformă într-un spațiu luxos la care nu putea accede decât cei cu o stare materială foarte bună, atenția lor mutându-se spre Carul cu bere. Mai pot fi amintite și alte locuri cu lume mai mult sau mai puțin aleasă. Printre acestea se numără Zori de zi, situat vizavi de Universitate, pe bulevardul Bălcescu, „o ciudățenie cuibărită exact în inima orașului [...], o sală joasă și întunecoasă, ceva mai mult decât jechoasă, cu mese înghesuite prin care mișuna o faună greu de imaginat, de la cerșetori și mahalagii îmbrăcați în pulovere pestrițe, aspre și tocite, femei dezabuzate și puști fără căpătâi, până la bărbați în costum la două rânduri, singuri sau însoțiți de femei elegante. Nu exista nicio legătură între aceste personaje. Se ignorau reciproc și treceau unii pe lângă alții fără măcar să se atingă”⁸. Urmează restaurantul numit Bufetul Gării, în regim non-stop, ca urmare locurile de la mese și din jurul lor vor fi mereu ocupate de o gamă extrem de variată de clienți, mereu pregătiți a-și relata propria biografie. Dar, la fel ca și cofetăria Nestor, o bună parte din localurile amintite au fost distruse la cutremurul din 1977, rămânând în trecutul tot mai depărtat.

Începând cu anii '80 locurile de întâlnire la cafea nu mai există pentru intelectuali, aceștia regroupându-se totuși la Restaurantul Uniunii Scriitorilor. Printre aceștia se numără Tudor George, Gheorghe Pituț, Eugen Jebeleanu, Radu Boureanu, Nichita Stănescu, pictorul Mihai Bandac, Fănuș Neagu, Nicolae Velea, Alexandru Piru, Ion Băieșu, Vasile Nicolescu, Ion Lăncrănjan sau romancierul Paul Anghel. Practic, ei ajung „supraviețuitori la nișă. Scorbura, bârlogul, văgăuna. Reveriile de vizuină. Fiecare învelit în propriile fantasmе, rumegându-și letargic frustrările, reușitele, resentimentele, elanurile narcisiace și adrenalina înțepăcioasă”⁹.

Boema literar-artistică a anilor '90 se descoperă timid în câteva din localurile orașului, astfel că „scriitorii din București (din categoria celor care nu-și refuză micile plăceri ale vieții) dădeau prea des impresia că se întâlnesc cu unicul scop de a se păsărici (de la «păsărică») unii pe alții”¹⁰. Se poate observa că adevărații artiști sunt din ce în ce mai greu de găsit, locul acestora fiind luat de o pătură socială diferită, un soi de burghezie care apelează tot mai mult la elementele de jargon.

Acum de vechea boemă amintesc, într-un fel, vioara, naiul și muzicuța celor care, la colț de stradă, încearcă să-și câștige existența împovărată de măști pline de tristețe. Dar cutia pentru mărunțiș de lângă ei trădează scopul prezenței lor acolo, ștergând astfel orice amintire a boemiei de altădată.

Și totuși, mai există boemă? Generația mileniului trei păstrează ceva din gustul boemilor de altădată? Se poate însă ca pofa de cultură să nu fi dispărut cu totul și poate chiar să crească,

⁸ Theodor Ene, *Albiniștii. Boema anilor '60*, Editura CD Press, București, 2010, p. 41

⁹ Dan C. Mihăilescu, *Și așa mai departe? Viața literară IV*, Editura Humanitas, București, 2011, p. 7

¹⁰ Andrei Pogorilowski, *Adio, boemă!* în *Adevărul literar și artistic*, Anul IX, nr. 518, 16 mai 2000, p. 14

reuşind astfel să renască atmosfera specifică unui anumit tip de elită. Însă „boema literară de odinioară nu mai există. Dar nu-i duce nimeni dorul! Memorialiştii o înfrumuseţează în paginile lor duioase, fără să-şi dea seama că ce era frumos atunci era propria lor tinereţe, cortegiul ei de năzuinţe, de speranţe, melancolia sărăciei lor, platonica bucurie a câtorva strofe publicate într-o revistă , într-o gazetă din când în când, în aşteptarea glorie supreme”¹¹.

BIBLIOGRAPHY

1. Barbilian, Gerda, Ion Barbu. Amintiri, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1979
2. Ene, Theodor, **Albiniştii. Boema anilor '60**, Editura CD Press, Bucureşti, 2010
3. Manu, Emil, **Dimitrie Stelaru**, Ed. Profile Publishing, Bucureşti, 2003
4. Mihăilescu, Dan C., **Şi așa mai departe? Viața literară IV**, Editura Humanitas, Bucureşti
5. Popescu, Florentin, **O istorie anecdotică a literaturii române**, vol. I, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, Bucureşti, 1999
6. Ioan Buduca, în *Luceafărul*, nr. 30, 28 decembrie 1994
7. Dan-Silviu Boerescu, în *Luceafărul*, nr. 30, 28 decembrie 1994
8. Andrei Pogorilowski, **Adio, boemă!** în *Adevărul literar și artistic*, Anul IX, nr. 518, 16 mai 2000
9. Ioan Groșan, **Boema ca necesitate înțeleasă**, în *Viața românească*, nr. 6-7, iunie-iulie 2005

¹¹ Victor Eftimiu, **Portrete și amintiri** (Cuvânt înainte, Editura, pagina) Din V.Eftimiu, Opere 17,p. 7